

رویکرد توسعه شبکه محلی در عصر جهانی شدن (موردپژوهی: جزایر خلیج فارس)

دکتر زهره فنی^۱

چکیده

راهبردی در زمینه توسعه محلی، پیشنهادات راهبردی را بصورت برنامه‌های اجرایی/مدیریتی ارائه کرده است. نگارنده با تأکید بر این مهم، به تعمیم و بومی‌سازی نتایج بخشی از تحقیقات خود و دیگران (در زمینه توانمندسازی محلی)، در محدوده جزایر خلیج فارس می‌پردازد که براساس آن میتوان برنامه‌هایی برای عملیاتی‌شدن سند جامع راهبردی توسعه محلی در حوزه این جزایر، تهیه و تنظیم کرد.

کلید واژگان

خلیج فارس؛ جهانی‌شدن؛ توسعه محلی؛ توانمندسازی؛

جزایر خلیج فارس

مقدمه

از جنبه‌های اصلی فرایند جهانی‌شدن ناشی از ابزار و فناوریهای نو ارتباطی، گسترش و فراگیری سریع آن در همه نقاط سکونتگاهی جهان است. از سوی دیگر، چنانچه این سکونتگاهها از قدرت و توانمندیهای محلی و بومی برخوردار نباشند و به اهمیت موقعیت، سرمایه‌های انسانی و اجتماعی و سایر داشته‌های ناشناخته خود واقف نباشند، منجر به نفوذ و تسری ساختاری جنبه‌های منفی پدیده جهانی‌شدن در آنها خواهد شد.

یکی از راههای افزایش قدرت چانه‌زنی و نقش‌آفرینی سکونتگاهها و از جمله شهرها در هر کشوری، سطح بالای

جزایر ایرانی در خلیج فارس، با نبود تعادل‌هایی در فضا و ساختارهای کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی مواجهند. چنین موقعیتی موجب افزایش آسیب‌پذیری و فقر و نیز تأثیرپذیری جزیره‌ها در برابر تحولات جهانی - منطقه‌یی شده است. سیاستها و برنامه‌های محلی - منطقه‌یی برای تقویت شاخصه‌های هویتی - فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، یکی از رویکردهای فراروی تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان ملی - منطقه‌یی و محلی، بویژه برای این منطقه است. برنامه‌ریزی و مدیریت جامع راهبردی توسعه محلی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و زیست‌محیطی) و تدوین و ارائه راهکارهای عملیاتی، به منظور احیا و تقویت ساختاری و زیرساختی این جزایر، یک ضرورت تام است. از سوی دیگر، جهانی‌شدن و افزایش فعالیتهای بین‌المللی کشورهای حوزه خلیج فارس، زمان را برای بهره‌برداریهای مؤثر ایران تنگ کرده است؛ از اینرو، شتاب در توانمندسازی، ارتقای بهره‌وری منابع انسانی و طبیعی، تقویت پیوندهای محلی و منطقه‌یی و رونق بخشی به جزایر و سواحل این منطقه اجتناب‌ناپذیر شده است. مطالعات نگارنده نشان داده است که در این شرایط، متحول‌سازی و تأثیرپذیری و نیز برنامه‌ریزی توسعه محلی، مهمترین رویکردها در توسعه از پایین، تمرکززا، درونزا و مبتنی بر توانمندسازی محلی است. بنابراین، مقاله حاضر با هدف تحلیل وضعیت سکونتگاههای منطقه، با تنظیم یک برنامه

۱. دانشیار گروه جغرافیای شهری دانشگاه شهید بهشتی؛

Z.fanni@sbu.ac.ir; <http://faculty members.sbu.ac.ir/fanni>

مستلزم افزایش سطح تاب‌آوری و تقویت جنبه‌های گوناگون سکونتگاه‌های انسانی است و نقصانها و نارساییهای زیستی، به آسیب‌پذیری و رفتار منفعلانه آنها در همه عرصه‌ها منجر میشود. جزایر ایرانی واقع در خلیج فارس، همانند سایر سکونتگاههای کشور، با مسائل و نبود تعادل‌هایی در فضا و ساختارهای کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی مواجهند که زمینه را برای افزایش آسیب‌پذیری، فقر و موضع انفعالی آنها پدید آورده است.

سیاستها و برنامه‌های محلی - منطقه‌یی برای تقویت فضای هویتی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، یکی از رویکردهای فراروی تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان ملی - منطقه‌یی و محلی، بویژه برای مناطق ضعیف از لحاظ توسعه است. لازمه احیا، تقویت و توسعه ساختاری و زیرساختی این جزایر، برنامه‌ریزی و مدیریت جامع راهبردی توسعه محلی (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و زیست‌محیطی) و تدوین و نیز ارائه راهبردی بنیادی، بمنظور تحقق اهداف آن است. از سوی دیگر، جهانی‌شدن و افزایش فعالیتهای بین‌المللی کشورهای حوزه خلیج فارس، عرصه و زمان را برای بهره‌برداریهای مؤثر ایران از منطقه تنگ کرده است. بنابراین شتاب در توانمندسازی، ارتقای بهره‌وری منابع انسانی و طبیعی، تقویت پیوندهای محلی و منطقه‌یی و رونق‌بخشی به جزایر و سواحل این منطقه اجتناب‌ناپذیر شده است.

این مسائل و موضوعهای چالش‌برانگیز دیگر، انگیزه اصلی در اجرای این پژوهش با طرح سؤالات اساسی همراه شده است:

- دلایل عقب‌ماندگی مناطق غنی از منابع و ثروت‌های طبیعی و انسانی سواحل و جزایر جنوبی کشور کدامند؟ عوامل ساختاری و بنیادی مؤثر در این عقب‌ماندگیها چیست؟
- رویکرد مهم در بازآفرینی و تقویت اجتماعهای محلی این حوزه کدام است؟
- این رویکرد چگونه میتواند جنبه عملیاتی پیدا کند؟

وجود قابلیت‌ها، استعدادها، منابع ارزشمند طبیعی و انسانی در این بخش از کشور، ضرورت تحولی در دیدگاهها، برنامه‌ریزیها و طرحهای اجرایی را، بمنظور دستیابی به

عدالت اجتماعی - اقتصادی در آنهاست (مارکوس و همکاران، ۱۳۹۲) که زمینه را برای حضور فعال و تعامل آنها در عرصه‌های جهانی و منطقه‌یی تسهیل می‌سازد. با مشاهده اجمالی مناطق داخلی و حاشیه‌یی ایران، میتوان دریافت که تبعات مختلف فرایند جهانی‌شدن با شتاب زیادی در حال نفوذ و گسترش در شهرها و مناطق پیرامونی کشور و بویژه حوزه خلیج فارس است؛ بگونه‌یی که الزامات شرایط منطقه‌یی و جهانی، ایران و حوزه خلیج فارس آن را نیازمند بازنگری در مفاهیم، ادبیات و فضای عملکردی و رویه خود کرده است. یکی از این بررسیها و تحلیل‌های علمی میتواند در حوزه رویه‌های برنامه‌ریزی و مدیریت محلی باشد؛ زیرا بیشترین ارتباط و تأثیر را بر زندگی، فعالیت، بینش و توانمندیهای گوناگون لایه‌های پایین اجتماعهای محلی، بدنبال خواهد داشت.^۲

مسئله‌شناسی موضوع

جهانی‌شدن با همه تناقضها و هماهنگیها، حاوی نوعی نظم جهانی است که به تعبیر رابرتسون، این نظم علاوه بر تشدید آگاهیها، وابستگیها و کنشها، سبب تقویت پیوندهای محلی - جهانی شده است (کیانی، ۱۳۸۰: ۲۱-۲۹). وی همچنین از آن به «نظم جهانی - محلی»^۳ یاد میکند که در صورت نبود زمینه‌های ساختاری و توسعه‌یی، تضعیف بیشتر بخشهای سکونتی، اقتصادی، اجتماعی و هویت‌های محلی - بومی را بدنبال خواهد داشت. بی‌تردید، شهرهای بزرگ بیشتر در معرض حمله اطلاعات و نمادها هستند؛ اما نفوذپذیری مرزهای جغرافیایی و گسترش وسایل ارتباطی، زمینه ورود پیامهای فرهنگی و اجتماعی نوین را فراهم می‌آورد؛ از اینرو، تحولات وسیعی حتی در دورافتاده‌ترین شهرها پدید آمده است؛ بعبارت دیگر نمیتوان مانع ورود نمادها و پیامهای گوناگون جهانی به درون مناطق و شهرها شد؛ ولی میتوان با تدبیر و برنامه‌ریزی محلی - منطقه‌یی، جهانی‌شدن را در قالب فرهنگ و اقتصاد محلی و بومی تقویت و ارائه کرد.

پذیرش فعالانه و قدرتمندانه فرایند جهانی‌شدن،

1. UNEP, 2002. Global Environmental Outlook, London and New York, Earth Scan

۲. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: فنی و صارمی، ۱۳۹۲: ۳۶-۳۷

3.Global Local Order

آنچه بعنوان راهکار، در حوزه تخصص نگارنده قابل بررسی و تحلیل است، پرداختن جدی به موضوع و ماهیت برنامه‌ریزی توسعه محلی با تأکید بر رویکرد «اندیشه جهانی و عملکرد محلی»^۴ است و در این نوشته، سعی بر پردازش و تجزیه و تحلیل آن از راه مطالعه به دو روش اسنادی - کتابخانه‌یی و مشاهده - مصاحبه بوده است. همچنین این بررسی از نوع بنیادی و با روش تحقیق تحلیلی- توصیفی انجام گرفته است.

سواحل خلیج فارس، بویژه جزایر ایرانی آن، نیازمند مدیریت برنامه‌ریزی شده، قانونمند و پایدار شهری- منطقه‌یی هستند؛ نظامی مدیریتی که بتواند تمامی خواسته‌ها و نیازمندیهای اساسی شهروندان را تأمین و در جهت توانمندسازی آنها تلاش کند. این رویکرد مدیریتی را «مدیریت محلی پایدار»^۵ نیز مینامند (فنی، ۱۳۹۱: ۸-۱۴). مدیریت شهری بر نظام مدیریت محلی تأکید میکند و از راه توسعه اجتماعات محلی، تمرکززدایی و مشارکت جمعی، بستر و زمینه مناسبی را برای توسعه پایدار شهری فراهم می‌آورد که نیازمند فراهم‌آمدن بسترها و زیرساختهای سیاسی، اداری، اقتصادی و کالبدی در مقیاس شهری است. مقاله حاضر نیز با اتکا بر نتایج پژوهشهای نگارنده و تأکید بر این دیدگاه، به تبیین و تحلیل بنیادهای نظری در این حوزه، تشریح رویکرد برنامه‌ریزی توسعه محلی و در نهایت کاربرد آنها بصورت تدوین و ارائه راهکارهایی (سندی راهبردی) در توسعه محلی جزایر ایرانی حوزه خلیج فارس پرداخته است.

سابقه پژوهش

در پژوهش حاضر بر دو دسته از مطالعات تأکید شده است تا بر اساس آن بتوان در نهایت به تلفیق و تکمیل روند آنها پرداخت:

الف) گروه نخست از مطالعات، حول محور فعالیتهای گوناگون مردم منطقه خلیج فارس که به بهبود آنها می‌انجامد، صورت گرفته است؛

ب) دسته دیگر مطالعات، بطور مستقیم، به موضوع توانمندسازی اجتماعات محلی و بازآفرینی آنها بمنظور تحقق

جایگاه واقعی و مسلم آن در منطقه و جهان نشان میدهد. در مورد اهمیت استراتژیک و سابقه تاریخی حوزه خلیج فارس بسیار نوشته و گفته‌اند؛ ولی کمتر به موضوعهای مهمی، مانند دلایل و عوامل نارساییها و مسائل بنیادی، دلایل عدم پویایی و خصوصاً رویکردهایی برای بازآفرینی و تقویت منطقه پرداخته شده است. بنظر میرسد ریشه بسیاری از کاستیها و عقب‌ماندگیهای منطقه در بی‌توجهی به نظام مدیریت و بهره‌برداری سنجیده از سرمایه‌های انسانی و طبیعی آن نهفته است. نظامی که میتواند در پرتو توانمندسازی مردم بومی و مشارکت مستقیم آنها در برنامه‌های توسعه محلی، به بازآفرینی و توسعه درونزا و پایدار منطقه کمک کند.

یکی از فرضهای محوری برای این حوزه، توانمندسازی و مشارکت نیروهای بومی از راه برنامه‌ریزی محلی مردم‌محور است که زمینه تحرک و پویایی بومی و درونزای این جزایر را پدید می‌آورد؛ تحرک و پویایی که میتواند به رشد و توسعه پایدار و ارتقای مرتبه آن در میان بازارهای منطقه‌یی و حتی جهانی منجر شود.

از دیگر پیش‌فرضهای مهم میتواند مدیریت پایدار مجموعه زیست‌بومها و اکوسیستمهای طبیعی منطقه باشد که از محورهای دیگر توسعه‌یی و درآمدزا برای ساکنان منطقه است؛ موضوعی که نه تنها سازمانهای دولتی؛ بلکه نهادهای مردمی مشخصی مسئولیت «رصد و نظارت»^۱ و مدیریت آن را برعهده ندارند.^۲ در این زمینه سؤالات متعددی مطرح و بدون پاسخ رها شده‌اند؛ از جمله اینکه بطور کلی ایران در زمینه حفاظت زیست‌محیطی خلیج فارس از انواع آلودگیها و مخاطرات طبیعی و انسانی چه جایگاهی دارد؟^۳ آیا صرف اعلام مالکیت و تعلق جزایر سه‌گانه و یا حفظ نام خلیج فارس به ایران، اهمیت و حقانیت کشور را در این زمینه، آشکارتر و تثبیت خواهد کرد؟

۱. Monitoring. رصد و نظارت‌های مردمی، یکی از اهرمهای قوی و مؤثر در اجرا و ارزشیابی کارآمد و سازنده برنامه‌ها و تصمیمات بشمار می‌آید.

2. UNEP/GPA Coordination Office & ROPME, 1999: 127

3. Regional Organization for the Protection of the Marine Environment (ROPME)

4. Global thought and Local action

5. Sustainable Local Management

کم‌آبی و تشکیل گروه‌بندیهای جدید میان افراد در پی بروز این مشکل است؛ عبارت دیگر، کم‌آبی و خشکسالی، سبب تغییر الگوهای ارتباطی میان افراد و گروه‌بندی جدید بین آنها شده است.

از دیگر مطالعات این محقق با همکارانش، در سال ۱۳۹۲، بررسی شبکه همکاری میان نهادهای دولتی و مردمی رسمی در اجرای پروژه‌های آبخیزداری و کاهش فرسایش خاک بوده است که دلالت بر اهمیت این همکاریها، بویژه حمایت نهادهای مردمی، در برنامه‌های غیرسازیهی آبخیزداری بوده است.

از گروه دوم مطالعات میتوان به این موارد اشاره کرد: نخستین فعالیت علمی دانشگاهی در ایران، در مورد برنامه توسعه محلی را میتوان از درون پایان‌نامه کارشناسی ارشد فرید صارمی در سال ۱۳۸۶ و به راهنمایی نگارنده استنباط کرد که از نتایج مهم و کاربردی آن، طراحی و تدوین الگویی برای برنامه‌ریزی توسعه محلی در اغلب مناطق کشور بوده است.

اثر دیگر با عنوان نقش رویکرد دارایی مبنا در توسعه محلی توسط راضیه رضازاده و همکاران در سال ۱۳۹۲ منتشر شده که از نتایج آن این است که سرمایه اجتماعی در دستیابی به توسعه پایدار محلی، عامل اصلی و مستقیم تأثیرگذار بر تمایل مردم به مشارکت سازمان یافته و کیفیت محیط کالبدی است.

بخش دیگری از مطالعات که در خارج از ایران انجام شده است، مبتنی بر شاخصها و سنجه‌هایی است که در جدول شماره ۱ آمده است؛ ولی هیچکدام بطور مشخص به الگویی برای تقویت فعالیتها و فضاها در راستای جهان-محلی‌گرایی و اجتماعات محلی اشاره‌ی ندارند.

توسعه پایدار و درونزا در مناطق مختلف کشور اشاره دارند.

گروه نخست مطالعات در مورد سکونتگاههای منطقه خلیج فارس، مطالعات گردشگری، صیادی و زیست‌محیطی متعددی انجام شده است؛ ولی هیچیک حتی بطور غیرمستقیم، با موضوع این مقاله، یعنی ماهیت و نحوه توانمندسازی اجتماعات محلی آنها ارتباط پیدا نمیکنند. تقریباً بیشتر این مطالعات که به اهمیت موضوع شبکه‌های همکاری عمدتاً حرفه‌یی میان مردم بومی در برخی از فعالیتها اشاره دارند، باختصار عبارتند از:

محمدی کنگرانی با همکاران خود در سال ۱۳۹۰، به ترسیم و تحلیل شبکه اعتماد میان شاغلان در بخش گردشگری، با استفاده از تحلیل شبکه‌یی در روستای طبل از جزیره قشم پرداخته است. از نتایج مهم آن، این است که شاغلین بخش طبیعت‌گردی که بیشتر با گردشگران در ارتباط هستند و احتمال آن میرفت که تحت تأثیر فرهنگهای متفاوت، روابط خود را با جامعه بومی بگسلند، همچنان روابط خود را با افراد این جامعه حفظ کرده‌اند؛ بطوریکه در بالاترین سطح، افراد خانواده خود را همچنان بعنوان افراد مورد اعتماد خود میدانند و پس از آن دوستان و معتمدان محلی در رده‌های پایینتری قرار میگیرند. بنابراین اگرچه گردشگری تأثیری در تغییر روابط خویشاوندی نداشته است؛ ولی شبکه اجتماعی روستا یکپارچه نبوده و همچنان روستاییان براساس روابط طایفه‌یی با هم در ارتباط هستند.

همین محقق با همکاران خود در مقاله دیگری (۲۰۱۴م)، به تبیین نقش همکاریهای اجتماعی در طرحهای تأمین آب پرداخته است. محمدی کنگرانی و همکاران نتیجه گرفته‌اند که روابط اجتماعی در میان مردم بومی تغییر یافته و بر حسب موافقت با احداث سد، منجر به تقسیماتی میان آنها شده است (Mohammadi Kangarani and Others, 2014:2). همچنین نگارندگان این مقاله به تحلیل شبکه هیدرولوژیک و تبیین راه‌حلهایی برای منازعات آبی با تأکید بر همکاریهای اجتماعی در یکی از سکونتگاههای این منطقه پرداخته‌اند. از نتایج مهم این تحقیق، تغییر الگوهای ارتباطی مبتنی بر روابط خویشاوندی پیشین شکل‌یافته در پی بروز مشکل

جدول شماره ۱: شاخصهای پایداری محلی از دیدگاه صاحبان حوزة مطالعات محلی (رضازاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۵)

صاحبانظران	سنجدها	شاخص پایداری محلی
چپمن، لینچ	تخصیص فضای مناسب برای عابرین، ترافیک آرام، خرید همگانی، تفریح و امور فرهنگی و...	هویت و سرزندگی
بارتون	تداوم زندگی و فعالیت ساکنان، توزیع فضاهای باز و شبکه معابر، مصالح بومی، الگوهای مالکیت و...	پویایی و سازگاری
ویلر	تغییر در ساختار جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و محیط زیستی	تنوع
چپمن و بارتون	دسترسی راحت به کارکردها و فعالیتها در درون و بیرون محله، تجهیزات محله‌یی، کاهش آلودگیهای محیطی و تعادل میان انواع حرکت	دسترسی
بارتون	ظرفیت توسعه، دسترسی و کفایت منابع محلی	ظرفیت قابل تحمل محله
روزلند، چاویس و فلورین	تمایل به مشارکتهای سازمان یافته در همه جوانب	مشارکت و تعاملات اجتماعی

جهانی شدن و تنوع مقیاس و عملکرد محلی

سعی بر مقابله با پدیده جهانی شدن دارد.^۳ ایجاد و گسترش واحدهای فعالیتی فراملی و جهانی مانند صنایع تولید محصولات آرایشی و بهداشتی، خانگی و یا غذایی با بازارهای جهانی، در مقیاس شهری / محلی این کشورها، سبب اتصال و پیوند این فضاها و مقیاس با فضا و مقیاس جهانی شده است. مردم هم در واحدهای محلی و کوچک زندگی میکنند و هم در صنایع فراملی و جهانی به فعالیت میپردازند و این میتواند به معنای نوعی مقابله با وابستگی، تعلق و زندگی در مقیاس خاص محلی تلقی شود. بنابراین مردم این شهرها، در بهره‌برداری از موقعیتهای و امتیازات اقتصاد جهانی، با مسائل فرهنگی و هویتی مواجهند.

دیدگاه جهان - محلی گرایی در پژوهشهای شهری - منطقه‌یی
برای پردازش علمی و نظری موضوع توسعه محلی جزایر ایرانی خلیج فارس با نگرش جهانی، لازم است ابتدا بطور اختصار به ادبیات و ابعاد نظری موضوع پرداخته شود. در واژه‌شناسیهای جغرافیا و مطالعات شهری از «مکان»، به مفاهیم و پهنه‌هایی چون منطقه، محله و اجتماع محلی

جهانی شدن^۱، به فرایند جهان‌شمولی تبدیل شده که با توجه به انباشت و توزیع سرمایه و امکانات، ارتباطات و بسیاری از عوامل دیگر، مناطق و شهرهای مختلف را متأثر ساخته است. با گذشت زمان، بروز پیشرفتهای علمی-تکنیکی و گسترش پدیده جهانی شدن، اگر زمانی مقیاس محلی در کشورها به محدوده محیط مصنوع شهری، مردم و فعالیتهای بومی، به‌مراه حوزة نفوذ روستایی آن اطلاق میشد، امروزه این مقیاس از لحاظ نظری و تجربی، دچار تحولاتی شده است. در اغلب جوامع توسعه یافته، سکونتگاههای محلی با وجود مشخصه‌های واحد محلی، کاملاً یکدست و همگن نیستند و تنوع زیاد انسانی و فعالیتی پیدا کرده‌اند. نمونه‌یی از این موارد، در تنوع پدید آمده در مقیاس محلی و شهری در ایالت‌های کانادا دیده میشود. در اغلب این سکونتگاهها (با وجود کوچک و محلی بودن)، مردم در عین حفظ هماهنگی با محیط انسانی، خود را ریشه‌دار در مناطق و متعلق به سرزمینهای گوناگونی که از آنجا آمده‌اند، میدانند.^۲ درحالی که همواره مفهوم و مقیاس محلی در این کشورهای چندفرهنگی،

1. Globalization

۲. وحدت و همگنی در عین کثرت فرهنگی و اقتصادی

۳. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: (نجفی افرا، مهدی و سی بورودور، ۱۳۹۳: ۸۳-۱۰۸)

دیگر اینکه، محلی بودن، فضایی طبیعی است که در آن، جمعی از انسانها، در برابر فرایندهای مداخله‌گر جهانی شدن، مقاومت میکنند.^۵

از دیگر تئوری‌پردازان شهری در این زمینه، مانوئل کاستلز است که از محلی بودن، بعنوان «فضای سیاسی حامی حرکت‌های اجتماعی» یاد میکند و اینکه «ارزشهای مهم فرهنگی و سیاسی آن، تحت تسلط فرایند بازساخت اقتصادی و تکنولوژیکی جهانی محاصره و تهدید شده است». وی معتقد است، درحالی که «فضای جریانها»، فضای جهانی قدرت اقتصادی و تکنولوژیکی است، «فضای ارزشها و تجربه‌های فرهنگی»، همچنان «محلی» باقی میماند. شبکه‌های ثروت و قدرت، بعنوان منبع مهم قدرت نهادی، پیوسته به انباشت و مبادله اطلاعات میپردازند. این فرایند نفوذکننده به قلمرو و مرزها، حاکمیت دولت ملی را از هم گسیخته و حیات و شیوه‌های زندگی گروه‌های فرهنگی محلی را در جهان مورد تهدید قرار داده است. به اعتقاد وی، «دولت ملی»^۶، بعنوان فضایی هماهنگ و منسجم با هویت داخلی، درحال تجزیه و انحلال است (Castells, 2007:266).

با همه این تفاسیر، برخی از اندیشمندان معتقدند، دوگانگی و یا تضاد عمیقی بین «جهانی بودن» و «محلی بودن» وجود ندارد. چنانکه اسمیت در این زمینه چنین مینویسد: دوگانگی مفاهیم جهانی - محلی ریشه در این تفکر غلط دارد که مفهوم «محلی»، دارای فضای فرهنگی ثابت، ارزش وجودی و هویت فردی و انسانی در مکان؛ و مفهوم «جهانی»، بعنوان مکان تحولات، افت ارزشها و تفکیک/هماهنگ‌سازی فرهنگی (مانند فضای سرمایه‌داری جهانی) است. این نوع دوگانگی تنها از این حیث اهمیت پیدا کرده که برای دست‌اندرکاران، تصمیم‌سازان و سیاستگذاران جوامع، دو فضا و محدوده فکری و عملکردی را گشوده است: جهانی اندیشیدن و محلی عمل کردن (Smith, 2001: 157).

این شعار که در رسانه‌های جمعی و منابع دانشگاهی و

تعبیر شده است؛ همانگونه که از آن مفهوم «فرایند» استنباط میشود.^۱ فرایندهایی، مانند روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در فضاهای خاص در این تعبیر جای میگیرند. از اینرو، مشخصه‌های ذاتی و ماهیتی مکان، مانند منطقه‌یی و محلی بودن، جایگاه مهمی در مطالعات و پژوهشهای دانشگاهی و علمی دارند. از ویژگی محلی بودن، در اغلب منابع علمی، بنا به مقتضیات، به «شهری بودن» و یا «روستایی بودن» نیز تعبیر شده است.^۲

طی سده‌هه گذشته، با افزایش گرایش اندیشمندان و کارشناسان شهری، به موضوع جهانی شدن بطور عام و تعاملات جهانی - محلی بطور خاص (Robinson.J, 2002:531-533؛ فنی، ۱۳۹۳: ۱۱۲)، بحث برابری و تعادل نسبی شهری و محلی بهم ریخته است. ساختار و اجزا بسیاری از تئوریهای شهری را فرایندهای اجتماعی - فضایی با مقیاس فراملی و حتی جهانی تشکیل میدهد؛ اما فراگیرترین این تئوریهای شهری، مفهوم «محلی بودن» یا «محلیت» را بعنوان فضایی که از حیث تجربی و حتی «وجود شناختی»^۳ قابل تمایز است، پذیرفته‌اند؛^۴ فضایی که دارای ساختار درونی مشخص و مجزا از جریانهای فراملی ایده‌ها، اطلاعات، تعاملات مالی، حرکت‌های مذهبی و فرهنگی، رسانه‌های جمعی و مردم است؛ جریانهایی که از خارج به داخل قلمرو فضای محلی نفوذ میکنند و سازمانها و نهادهای محلی موجود را تحت تأثیر قرار داده و دگرگون میسازد.

اسمیت معتقد است که دو موضوع ویژه در تکوین و ترکیب «محلی بودن» در روابط متقابل «جهانی - محلی» در مطالعات شهری نقش داشته‌اند:

نخست اینکه مفهوم و موضوع «محلی»، بعنوان فضای فرهنگی جوامع کوچک محلی (کامیونیتیها) معرفی شده است؛

۱. برای آگاهی بیشتر، ر.ک:

New Webster Encyclopedia Dictionary, 11 Edition in: www.Merriam-webster Collegiate.com

۲. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: Wyly, 2008

3. Ontologically

۴. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: Smith, 2001: 101-102

5. Ibid: 102_104

6. NationState

با پیچیدگی و سرعت مکانیزمهای ارتباطی معاصر، دیدگاههای مهم و مؤثر در تحقیق و مطالعه شهرگرایی فراملی، با تحلیل شبکه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی در فضای اجتماعی شهر شروع میشود؛ با این آگاهی که فضای اجتماعی مورد تحلیل، بعنوان یک فضای فراملی و هویتها، عوامل اجتماعی با نهادها و فرایندهای اجتماعی محلی و فراملی در تعامل قرار میگیرند.^۳

در این مطالعه نیز با تأکید بر اهمیت حضور مردم در توسعه محلی در جزایر خلیج فارس، در ایفای نقشهای مهم و توسعه‌ی اقتصادی-تجاری، به ارائه‌ی الگویی برای توانمندسازی و فعلیت‌یابی قابلیت‌های انسانی و طبیعی آنها پرداخته شده است.

رویکرد توسعه پایدار محلی

این رویکرد بدنبال اثرات نامطلوب رشد اقتصادی، جدا از رشد اجتماعی و سرمایه‌های محیط‌زیست مطرح شد و در آن بر محله‌های شهری و اجتماعات کوچک محلی، بعنوان بنیادی‌ترین عناصر شهری - منطقه‌ی تأکید شده که نقشی اساسی در تحقق توسعه پایدار محلی ایفا میکنند. صرافی (۱۳۷۹) نیز معتقد است که ریشه بسیاری از مسائل محیطی و شهری در مسائل محلی نهفته است؛ محله‌هایی که در آنها شهروند تعریف و نقشی ندارد. توسعه پایدار محلی که بر پایه توسعه و توانمندسازی اجتماعات محلی به‌بار مینشیند و زمینه‌ساز توسعه پایدار شهری- منطقه‌ی ملی است، شامل همه محورها و مسائل در حوزه‌های اقتصادی، مسکن، رفاه اجتماعی، امنیت، آموزش و محیط‌زیست است. آنچه مسلم است مفهوم و رویکرد اجتماع محلی از دو بار یا جنبه کیفی و عینی «مکان» و «اجتماع» تشکیل شده و از مناسبات و وابستگی‌های میان انسان و فضا پدید می‌آید. در همه نگاهها به این اجتماع انسانی، حضور افرادی با منافع و ارزشهای مشترک و روابط متقابل را نشان میدهد که حمایت‌های دوسویه‌ی را برای همکاری بیشتر فراهم می‌آورند (Barton, et al, 2003:4).

علمی فراوان دیده میشود، این امکان را برای مردم فراهم آورده است که با شناخت وسیع‌تری از جهان پیرامون (توانایی مقاومت و تقویت، در عین بسترسازی و درک شرایط، فرصتها و محدودیتهای جهانی) به انجام فعالیتهای خود در سطح محلی بپردازند؛ ولی سیاستهایی که با این شعار جلو رفته‌اند، آنهایی هستند که با تأکید بر نیروها و حرکت‌های مردمی در سطح محلی، شناخته شده و پیشگام هستند.

البته وی معتقد است که با همه این اوصاف، در اغلب موارد، این نوع نگرش به سیاست‌های بومی سبب میشود که عملکردهای سیاسی و سیاستگذاریها، تحت تأثیر مقاومتها از سوی نخبگان سیاسی- اقتصادی محلی، مانند شهرداران، تأمین‌کنندگان خدمات شهری، محرک‌های رشد، منافع و موقعیتهای تجاری و رسانه‌های محلی، محدود و منحصر شوند؛ عبارت دیگر، روند شناخت، تدوین و تصویب سیاستها و برنامه‌های توسعه‌ی تحت تأثیر عناصر و عوامل متعددی هستند که بویژه در جوامع در حال توسعه اغلب سبب اثرات محدود و یا غفلت از ماهیت و اهداف آنها میشود.

مفهوم فراملی‌گرایی در حوزه برنامه‌ریزی شهری (محلی)

مفهوم «فراملی‌گرایی»^۱ در حوزه مطالعات و برنامه‌ریزی شهری از سوی جغرافیدانان و شهرشناسانی چون دیوید هاروی، پیتر اسمیت، دورین مسی^۲ و دیگران مطرح شد تا افق تازه‌ی در حوزه موضوعها و مباحث شهری گشوده شود. آنها هر یک بنوبه خود معتقد بودند که امروزه، بمنظور شناخت و احاطه بر فرایندها و شبکه‌های فراملی (برای ارتقای موقعیت و بهره‌برداریهای گوناگون از آن)، تمرکز مطالعات شهری آتی بر ویژگی‌های محلی و فراملی عملکردها و فرایندهای گوناگون اجتماعی- فضایی فراملی، بسط و تعمیق مطالعات شهرگرایی و شهرنشینی فراملی ضروری است. درحالی که هنوز متدهای سنتی مطالعه فعالیتها و مردم در شهرهای در حال توسعه مطرح و رایج است؛ ولی قلمرو، اهداف و جامع‌نگری این پژوهشها نیازمند بازنگری جدی است.

۳. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: Smith, 2001: 175

1. Transnationalism
2. Doreen Massey

مروری بر جغرافیای جزایر ایرانی خلیج فارس

بطور کلی موقعیت جغرافیایی این جزایر در دسترسی به آبهای آزاد جهان به همراه منابع انسانی و طبیعی آنها، گویای اهمیت قابلیت‌ها و توانمندی‌های بالقوه در پذیرش فعالیت‌های منطقه‌ای و جهانی است. منابع و اسناد جغرافیایی بسیاری بمعرفی و توصیف این جزایر پرداخته‌اند؛ ولی در هیچ‌یک نمیتوان از کیفیت و شرایط عمومی و اجتماعی مردم اطلاعاتی کسب کرد. طبق منابع موجود، این جزایر به دو دسته مسکونی و غیرمسکونی تقسیم میشوند. جزایر مسکونی^۱ (ایرانی) خلیج فارس عبارتند از:

جزیره کیش

این جزیره با مساحت هشت کیلومتر مربع، در جنوب غربی بندرعباس و با فاصله دریایی پنجاه مایل تا بندرلنگه قرار دارد. از نظر محیط‌زیست طبیعی، این جزیره یکی از بکرترین مناطق خلیج فارس بشمار می‌آید. سواحل کم‌نظیر این جزیره مرجانی، نه تنها در فصول گوناگون سال؛ بلکه در طول یک‌روز، در ساعات مختلف جلوه‌های بدیع و بسیار زیبایی از طبیعت را به تماشا می‌گذارند. جزیره کیش اولین بندر آزاد تجاری ایران بشمار می‌آید.

جزیره لاوان

وسعت این جزیره ۷/۵ کیلومترمربع و پس از قشم و کیش بزرگترین جزیره ایران در آبهای خلیج فارس است. ذخایر نفتی این جزیره قابل توجه است و در حال حاضر صنایع آن منحصر به تأسیسات نفتی است که با نام «مجتمع پالایشی لاوان» فعالیت دارد. اهالی جزیره در فصل معینی از سال به صید مروارید می‌پردازند که از کالاهای صادراتی جزیره است. این جزیره یک بندرگاه مناسب برای صدور فرآورده‌های نفتی و یک اسکله فلزی برای حمل‌ونقل دریایی دارد.

جزیره هندورابی

این جزیره که در حدفاصل بین دو جزیره کیش و لاوان قرار گرفته، سرزمینی هموار و تقریباً بدون عارضه طبیعی است.

فعالیت اقتصادی اکثر اهالی در جزیره، صیادی و غواصی است. فعالیت‌های صنعتی یا بهره‌برداری از معادن و منابع زیرزمینی و حتی صنایع دستی در هندورابی وجود ندارد. محیط‌زیست جزیره بدلیل بسته‌بودن آن و نیز منابع تأمین آب جزیره بسیار محدود است و از طریق چاه یا آبنبار تأمین میشود. این جزیره از نظر سیاحت و ایرانگردی از زیرمجموعه‌های کیش است.

جزیره ابوموسی (گپ سبز)

جنوبی‌ترین جزیره ایرانی که در آبهای خلیج فارس و در ۷۵ کیلومتری بندرلنگه واقع شده، جزیره ابوموسی است. جزیره ابوموسی یکی از چهارده جزیره استان هرمزگان است که بیشترین فاصله را از سواحل ایرانی خلیج فارس دارد. شهر ابوموسی مرکز جزیره ابوموسی و نزدیکترین پهنه خشکی از خاک ایران به خط استواست که آب‌وهوای مرطوب و گرمتری دارد. این جزیره فاقد آب و اراضی مناسب کشاورزی است و بیشتر مردم بومی به صید ماهی اشتغال دارند و یکی از مراکز صدور نفت خام کشور بشمار می‌آید.

جزایر تنب بزرگ و تنب کوچک

جزیره تنب بزرگ در فاصله چهارده مایل دریایی از جنوب غربی جزیره قشم واقع شده است. در قسمت‌های جنوب غربی این جزیره و در نزدیکی سواحل آن، خانه‌های مسکونی با چند خیابان و جاده بهم پیوسته‌اند. این جزیره دارای موج‌شکن و لنگرگاه است. مردم بومی از صید ماهی و مروارید امرار معاش میکنند. در این جزیره معدن خاک سرخ نیز وجود دارد. جزیره تنب کوچک که مثلث‌شکل است، در شش مایلی غرب تنب بزرگ قرار دارد. فاصله آن تا مرکز استان، حدود ۱۰۵ مایل دریایی است.

جزیره سیری

این جزیره در قلب آبهای خلیج فارس با فاصله ۱۵۲ مایل تا مرکز استان هرمزگان است. در قسمت‌های شمالی و نزدیک سواحل، مناطق مسکونی همراه با سایر تأسیسات جای گرفته‌اند. اهالی بومی از طریق ماهیگیری، صید میگو و کشاورزی محدود، زندگی و امرار معاش میکنند و عده‌بی

۱. برای آگاهی بیشتر، رک: آزادبخت و ارمغان، ۱۳۸۸؛ پارساپور، ۱۳۹۲؛ پرنوش، ۱۳۸۱، قابل دسترسی در: <http://shahr.ir/fa/new>

بوده و شهر میناب کنونی بر روی خرابه‌های این بندر ساخته شده است. هم‌اکنون آثار و خرابه‌های ابنیه و قلعه پرتغالیها و توپهای آن در شمال جزیره، در نزدیکی آبادیهای فعلی دیده میشود. وسط جزیره هرمز مرتفع و شامل تپه و کوههای آتشفشانی و نمکی است و اطراف آن جلگه‌های پست و هموار قرار دارد. معادن خاک سرخ و نمک سفید جزیره هرمز شهرت فراوانی دارد.

هنگام

جزیره هنگام با آبادیهای کوچک در جنوب جزیره قشم واقع شده و دارای معادن نمک خاک و سرب است. این جزیره ۳۳/۶ کیلومتر مربع مساحت دارد. فاصله آن تا بندرعباس حدود ۴۳ مایل و تا شهر قشم حدود ۲۹ مایل و دارای ارتفاعات پست آهکی است. تنها فعالیت اقتصادی در جزیره، ماهیگیری و صیادی است. از نقاط دیدنی آن تأسیسات بندری انگلیسی‌هاست که در جزیره وجود دارد. صید کوسه در اطراف جزیره، بعنوان یکی از دیدنیهای آن بشمار میرود. تماشای دسته‌های دلفین، لاک‌پشتهای دریایی، سواحل زیبای صخره‌یی و شنی، آکواریومهای طبیعی و آهوان از جاذبه‌های توریستی جزیره هنگام محسوب میشود.

لارک

جزیره لارک از دیگر جزیره‌های ایرانی و جزئی از استان هرمزگان است. جزیره لارک با ۴۸/۷ کیلومتر مربع مساحت، در فاصله هجده مایلی از مرکز استان شهر بندرعباس و شش مایلی جنوب شرقی شهر قشم در تنگه هرمز قرار دارد. از کوههای آتشفشانی مخروطی شکل تشکیل شده و فاقد فعالیت کشاورزی است. تنها فعالیت اقتصادی اکثر اهالی جزیره لارک، صیادی و غواصی است. آب آشامیدنی مردم این جزیره بیشتر از بندرعباس و همچنین آب برکه‌ها و چاههای آن تأمین میشود.

جزیره فارسی

از دیگر جزیره‌های ایرانی خلیج فارس و حد فاصل مرز بین ایران و عربستان بوده و از نظر موقعیت و تأسیسات نفتی حائز اهمیت است. جزیره فارسی دورترین نقطه جغرافیایی ایران

از مردم جزیره در تأسیسات نفتی کار میکنند. جزیره تعداد قابل توجهی نخل خرما با مصرف محلی دارد. در این جزیره معدن خاک سرخ نیز موجود است.

جزیره فرور بزرگ (پلور)

یکی دیگر از جزایر استان هرمزگان است که در فاصله ۳۶ مایلی شهر ابوموسی و در فاصله ۱۰۴ مایلی از بندرعباس قرار دارد. این جزیره از تپه‌ماهورهای کوچک تشکیل شده است و بر روی یکی از کمربندهای زلزله‌خیز جهان قرار دارد. رنگ آب در نزدیکی جزیره، سیاه است و شبیهای تند و پرتگاههایی در آن وجود دارد که ارتفاع برخی از ده‌متر هم بیشتر است. بقایای ساختمانها و اراضی کشاورزی در آن بایر و چاههای آب، نشان از مسکونی‌بودن جزیره در زمانهای گذشته است؛ ولی در حال حاضر تنها مأموران دولتی در آن حضور دارند. از کانسارهای مهم این جزیره، معدن آهن است که از یک لایه رسوبی تشکیل شده است. این جزیره یک چراغ دریایی نیز دارد و یکی از زیست‌بومهای مهم حیات وحش است.

قشم

این جزیره مرکز بخش خمیر از شهرستان بندرلنگه است. نزدیکترین بندر به جزیره قشم، بندرعباس در فاصله بیست کیلومتری آن است. نزدیکترین فاصله این جزیره به ساحل اصلی کشور، در دماغه شمالی جزیره، در محل بندر لافت (در جزیره قشم) با فاصله یک مایل دریایی (۱۸۰۰ متر) است و در آینده محل احداث پل خلیج فارس خواهد بود. جزیره قشم در شمال دارای دماغه‌های قشم، لافت و باسعدو و در جنوب دماغه دیرستان است. قسمت وسیعی از کرانه‌های شمالی جزیره با جنگل دریایی حرا پوشیده شده است.

هرمز

جزیره هرمز در مدخل خلیج فارس و در فاصله هشت کیلومتری بندرعباس قرار دارد. این جزیره را بعلت موقعیت جغرافیایی آن و مجاورت با تنگه هرمز، کلید خلیج فارس میدانند. همین موقعیت آن را در طول تاریخ از نظر سوق‌الجیشی و بازرگانی از اهمیت خاصی برخوردار ساخته است. «هرمز» نام بندری معتبر در مصب رود میناب

بدین ترتیب، سواحل خلیج فارس با همه جزایر مسکونی آن، علاوه بر اینکه کانون و گذرگاه مهمی در تجارت انرژی برای ایران و جهان محسوب میشود، دارای قابلیت‌ها و استعداد‌های بکر و فراوان طبیعی و انسانی، برای توسعه و رشد اقتصادی، تجاری و گردشگری در سطوح محلی، منطقه‌یی و ملی است^۲؛ ولی هنوز منابع و توانمندی‌های انسانی آنها شناسایی نشده است. از اینرو، برنامه‌یی نیز برای فعالیت‌یابی این نیروها از جمله در قالب شبکه‌های بالقوه قدرتمند محلی و بومی و با اهداف و حوزه‌های گوناگون فعالیت‌یی، عملیاتی و اجرا نشده است. در حالی که همه سکونتگاه‌های منطقه خلیج فارس امکان و شرایط بالقوه‌یی را برای ورود به فعالیت‌های مذکور در عرصه جهانی و بازارهای منطقه‌یی دارا هستند؛ اما همه این جزایر به توجه جدی در برنامه‌ریزی توسعه‌یی یکپارچه در قالب توسعه اجتماع محلی؛ ولی با نگرشی منطقه‌یی / جهانی نیازمند هستند. این برنامه‌ریزی، در قالب رویکرد توانمندسازی شبکه‌های محلی با تأکید بر تمرکززدایی اداری و اقتصادی در آنها قابل بررسی و اجراست.

برنامه‌ریزی توسعه شبکه‌های محلی با نگاه فرامحلی
بسیار نوشته‌اند که یکی از رسالت‌های مهم شهرداریها و شوراهای اسلامی کشور، توانمندسازی جوامع محلی شهری، بمنظور افزایش مشارکت شهروندان در اداره شهر است^۳ (فنی و صادقی، ۱۳۸۸: ۵۸؛ فنی، ۱۳۹۲: ۶۹-۸۲) و در اغلب منابع و اجلاسها، بر پیش‌بینی سازوکارهای لازم برای بهره‌گیری هرچه بیشتر ظرفیت‌های محلی تأکید شده است^۴. اما آنچه از اذهان و سیاست‌های توسعه‌یی دور میماند، اهمیت و تأثیر ذاتی و درونزای شبکه‌هایی از اجتماعات و گروه‌های محلی و بومی با رویکرد تقویت حضور و عملکردی مردم و ارتقا توانهای زیستی و رقابتی آنها در سطوح محلی، منطقه‌یی، ملی و جهانی است.

است و زیر نظر استانداری بوشهر اداره میشود. در این جزیره تأسیسات نظامی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران حضور فعال دارند. جزیره فارسی از نظر منابع نفتی غنی است و هم‌اکنون چاه‌های نفت و گاز کشف‌شده در آن در حال بهره‌برداری است. جزیره فارسی موقعیت بکری دارد؛ بطوری که در حال حاضر استانداری بوشهر، محدودیت‌های خاصی را برای ورود به آن اعمال کرده است.

خارک

جزیره خارک یا خارگ در ۳۸ کیلومتری ساحل ایران (بندر گناوه) در خلیج فارس قرار دارد و بخشی از استان بوشهر است. در این جزیره یکی از مهمترین پایانه‌های صادرات نفت جهان بنا شده است. اماکن جزیره خارک پیش از استقرار صنعت نفت از شرق به سمت غرب عبارت بودند از: آثار قلعه هلندیها، گورستان اسلامی، آبادی خارک، خط راه آهن، گورستان مسیحیان، قبر ابوبکر، قبر علمدار، باغ هلندیها، گورستان پیش‌اسلامی، دخمه‌ها، بقعه میرمحمد، قبر دیده‌بان.

کتیبه‌یی سنگی از دوران باستان در خارک به زبان پارسی باستان و خط میخی وجود دارد که از آن بعنوان سندی دیگر درباره نام خلیج فارس یاد میشود^۱.

خارکو

جزیره خارکو از جزیره‌های کوچک ایرانی و در فاصله پنج کیلومتری جزیره خارک قرار دارد. این جزیره دارای تأسیسات بجای مانده از حضور نظامیان کشور در سالهای جنگ ایران و عراق از جمله اسکله و ساختمانهای انباری است و امروزه تبدیل به محل مناسبی برای رشد پرندگان در این جزیره شده است. همچنین محل استقرار نظامیان انگلیسی برای تسخیر خارک بود و در زمان کریمخان زند میرمهنای بندرریگی، نیز از آن نیروهای خود را از خارکو به سمت خارک برای حمله به هلندیان در خارک، گسیل میکرد (پریوش، ۱۳۸۱).

۲. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: طبرسا، ۱۳۹۰؛ کریمی، ۱۳۹۱، قابل دسترسی در: <http://shahr.ir/fa/new>

۳. برای آگاهی بیشتر، ر.ک به: مطوف، ۱۳۸۳

۴. بند دوم بیانیه بیستمین اجلاس معاونان اجتماعی- فرهنگی کلانشهرهای کشور، مشهد، ۱۳۸۹، قابل دسترسی در:

<http://shahr.ir/fa/news>

۱. از این کتیبه، طی مقاله مفصلی با عنوان کتیبه صخره‌یی جزیره خارک، نوشته رسول بشاش کنزق، در شماره قبل همین فصلنامه (شماره ششم، تابستان ۱۳۹۵، صص ۴۶-۵۲)، صحبت به میان آمده است (ویراستار).

ilton, 2008:1). عدالت‌محوری برنامه‌ها که از پیامدهای تعقل‌گرایی و خردورزی است، زمینه را برای چیدمان صحیح و منطقی مهره‌ها و نیروها فراهم می‌آورد؛ عبارت دیگر، زمانی میتوان به تحقق اهداف و نتایج برنامه‌ریزیها امیدوار بود که برنامه‌ها بتوانند اعتماد و حساسیت مردم را نسبت به موقعیت و وضعیت محلی‌شان برانگیزانند و این مهم تنها با اتکا بر محوریت عدالت خردورزانه میسر خواهد شد. تأکید بر ابعاد مردمی و عدالت‌خواهانه برنامه‌های توسعه و رشد محلی و منطقه‌یی، میتواند مردم بومی و محلی را با برنامه‌ها همراه و شریک سازد. از اینرو، برنامه‌های پیشنهادی بر پایه حضور و مشارکت مستمر و مؤثر مردم قابل توجه و مورد تأکید خواهد بود.

با این تحلیل، یکی از محورها و بسترهای مهم توسعه این جزایر که میتواند هر دو جنبه محلی و فرامحلی را هدف قرار دهد و زمینه‌ساز بازساخت و رونق منطقه در سطوح محلی، منطقه‌یی و جهانی شود، تنظیم طرحها و سیاستهای توسعه‌یی در قالب «برنامه‌ریزی توسعه پایدار محلی»^۱ است که فرایندهای آن، بر پایه پیش‌فرضهای مشخصی در مورد عناصر اولیه و حیاتی در ایجاد فضاهای محلی جذاب، سرزنده، پررونق و پایدار است. این پیش‌فرضها، در مطالعات، گفت‌مانها و ساختاربندی فرایندهای برنامه‌ریزی توسعه محله‌یی نیز بکار میروند.^۲ از آنجایی که شالوده توسعه پایدار محلی بر شاخصهایی مانند رضایت‌مندی و تأمین منابع و «نیازهای پایه‌یی محلی»^۳، خدمات‌رسانی مطلوب، تعادل اکولوژیکی، اعتماد محلی، پیوندهای جمعی، تعلق خاطر محلی و بقای اقتصادی استوار است، میتوان از اقداماتی که در اینجا ذکر میشود، بعنوان مهمترین سرفصلهای یک برنامه جامع توسعه محلی برای هر یک از جزایر ایرانی خلیج‌فارس نام برد:

ارزیابی ابعاد کالبدی؛ این بررسی و شناخت با هدف تأمین نیازهای کالبدی اولیه برای رشد و بهبود شرایط کالبدی و سکونتگاهی جزایر انجام میشود؛

توسعه شبکه‌یی محلی طی چند دهه گذشته و در قالب فرایندی مشارکتی و مردم‌محور، در کشورهای درحال توسعه، بعنوان محور برنامه‌های توسعه پایدار شهری مورد تأکید قرار گرفته است؛ فرایندی که امروزه سعی در تثبیت خود همزمان با همراهی و همگامی با فعالیتهای فرامنطقه‌یی و فراملی دارد. اسناد و مدارک علمی نشان داده‌اند(همو، ۱۳۹۱؛ اجلالی، ۱۳۸۹: ۳) که همواره برنامه‌ریزی دولتی و متمرکز از بالا برای اجتماع محلی، ناموفق، غیرتوسعه‌یی و تمرکزگرا بوده است. در اغلب متون و منابع داخلی و خارجی مربوط به توسعه پایدار شهری هم این موضوع بطور مبسوط مورد بحث قرار گرفته است (Hamilton, 2008: 105-110; Pietrese, 2008: 4-5) و کانون دیدگاه توسعه پایدار محلی، تأمین نیازهای اساسی گروههای ضعیف و آسیب‌پذیر شهری و توانمندسازی آنها با تأکید بر عدالت اقتصادی- اجتماعی از طریق تقویت مشارکت جمعی است؛ محوری که اهمیت زیادی در رویکردهای پایداری و فقرزدایی نیز یافته است. مفاهیم بنیادی برنامه‌ریزی از پایین، مشارکت جمعی و فراگیر، حق انتخاب برای ساکنین محلی، عدالت اجتماعی، ایجاد فرصتهای برابر همراه با کارآیی بیشتر، توزیع عادلانه امکانات و مواهب توسعه و رفاه مردم، تنها با تأکید بر مفهوم و سیاست «توسعه محلی» در شهر عینیت مییابند. تشکیل شبکه‌یی از اجتماعات مردم محلی، مناسبترین بستر برای دستیابی به توسعه پایدار شهری است؛ چرا که روابط بوم‌شناسانه با تجارب جمع و تحت میثاق اجتماعی و تعهدات اخلاقی اعضا ارج گذاشته خواهد شد و شیوه معیشت و بهبود سطح زندگی، هماهنگ با ظرفیتهای محیط و با دلسوزی نسبت به یکدیگر و نسلهای آینده برگزیده خواهد شد (Kent, 2010: 2).

اگر موضوع ضرورت توانمندسازی اجتماعهای محلی در قالب شبکه‌های مردمی، برای توسعه درونزا، خودجوش و پایدار از اصول و حقوق مسلم مردم منطقه و جزایر آن تلقی شود، میتوان این موضوع را از منظر عدالت‌محوری نیز مورد تحلیل و بررسی قرار داد. ضمن اینکه یکی از الزامات اولیه هرنوع برنامه‌ریزی جمعی، تأکید بر مفهوم و تحقق عدالت در میان مردم است (فنی، ۱۳۹۱: ۸-۱۴؛ Ham-

1. Local Sustainable Development Planning(LSDP)

۲. برای آگاهی بیشتر، ر.ک: فنی و صارمی، ۱۳۹۲: ۳۵-۵۶

3. Local Basic Needs(LBN)

ارزیابی ارتباطات فرهنگی و قومی؛ تعیین هویت و اصالت محلی و ارتباطات ریشه‌دار فرهنگی و قومی که بنوبه خود در تقویت خودباوری، نوآوری و تقویت روحیه توسعه‌گرایی همه‌جانبه منطقه مؤثر است.

نتیجه‌گیری

برنامه راهبردی پیشنهادی برای توسعه محلی / منطقه‌یی جزایر

زمانی که سخن از توسعه پایدار محلی / منطقه‌یی جزایر مورد مطالعه از راه تقویت و توانمندسازی اقتصادی-اجتماعی اجتماعات و گروه‌های محلی آنها در میان است، باید بتوان یک برنامه راهبردی طرح کرد؛ ولی اقدام اجرایی اساسی در زمینه سازماندهی فعالیتها و برنامه‌های توسعه‌یی، تشکیل کارگروه‌های راهبردی توسعه، توسط افراد کاردان و آموزش دیده محلی امکان‌پذیر است. این کارگروهها میتوانند با فرایندهای تشکیل و تقویت صندوق توسعه محلی با هدف ارتقای توانمندیهای گروههای مختلف، جذب و تزریق سرمایه‌های سرگردان و منابع مالی و اعتباری از مراکز دولت مرکزی، محلی و غیردولتی، ارتقای سطح دانش کاربردی و حرفه‌یی و اعطای اعتبارات خرد، بمنظور بهبود وضعیت اشتغال، بر روند توسعه محلی تأثیرگذار باشند. این ارکان در نمودار زیر آمده است:

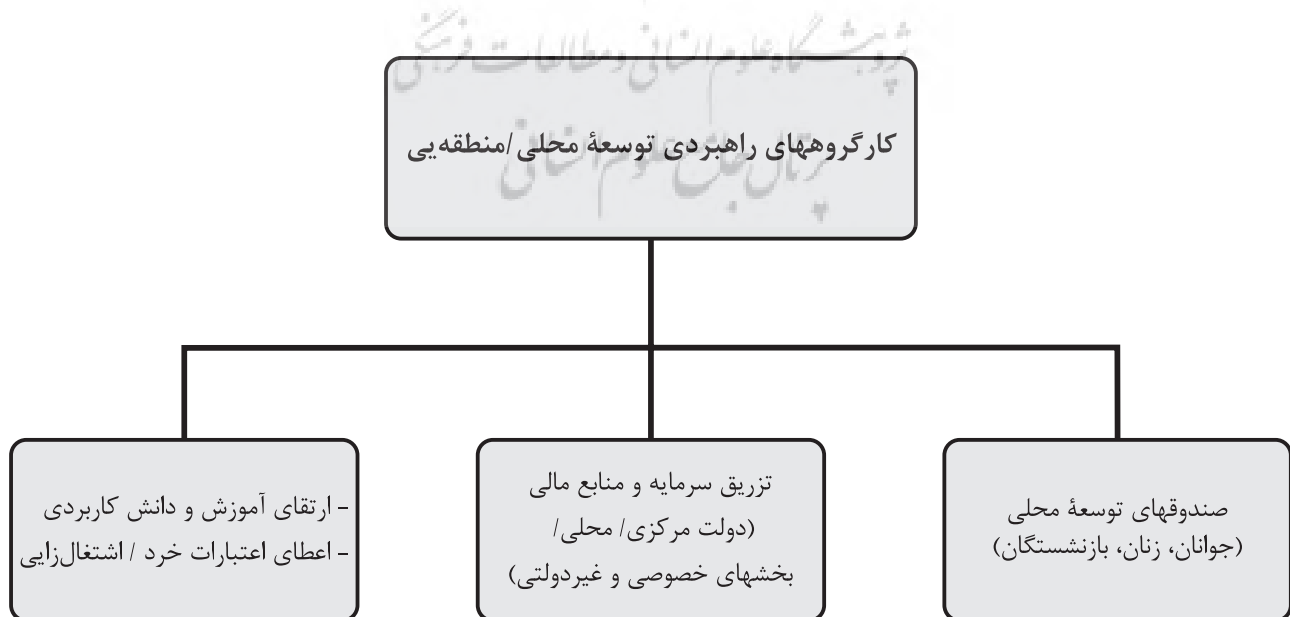
ارزیابی ابعاد زیست‌محیطی؛ به‌منظور پایش و ارتقای وضعیت زیست‌بومی پایدار، برقراری توازن اکولوژیک محلی و حفظ اکوسیستمهای طبیعی آنها؛

ارزیابی ابعاد اجتماعی؛ این بخش از مطالعه با هدف دستیابی جوامع محلی منطقه به سه‌ویژگی مهم: عدالت اجتماعی، تقویت خودباوری، تولید و بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی و اعتماد محلی که از ارکان توسعه اقتصادی پایدار نیز هستند، انجام میشود؛

ارزیابی ابعاد اقتصادی؛ این بررسی با تأکید بر شناخت قابلیت‌های گوناگون اقتصادی منطقه و با هدف دستیابی جزایر آن به اقتصاد پویا و تولیدات محلی با چشم‌انداز فرامحلی صورت می‌پذیرد؛

ارزیابی نیازهای فرامحلی؛ شناخت نیازهای فرامحلی بمثابة موتور محرک پویایی و رشد اقتصادی منطقه، با هدف جلب بازارهای فرامحلی عمل میکند؛

ارزیابی گذشته و آینده جزیره؛ درک و شناخت کامل فرایندها و ساختارهای گذشته، بمنظور طراحی و تدوین فرایندها و ساختارهایی که باید باشند؛

- از آنجایی که استفاده از موقعیتها و فرصتهای جهانی توسط جزایر، با وجود فقر و گروههای فقیر بسیار دشوار و یا غیرممکن است، شناسایی گروههای ضعیف یا آسیب پذیرتر و تلاش در راستای توانمندسازی اجتماع محلی از راه آموزشهای فراگیر و کاربردی (فنی و صادقی، ۱۳۸۸: ۴۸-۴۹)، بویژه ایجاد و گسترش مراکز فنی- حرفه‌یی بصورت شبکه‌یی و خودجوش که زمینه مناسبی برای جذب و تشییت جمعیت فعال و مولد خواهد بود، بسیار مهم و حیاتی است.

- تأمین امنیت، تقویت سیستم اطلاع‌رسانی و فرهنگ‌سازی و سایر زیرساختهای مرتبط، میتواند زمینه‌های لازم را برای جذب سرمایه‌های سرگردان محلی و فرامحلی فراهم آورد و از اینرو، تشویق سرمایه‌گذاریهی خارجی در جزایر مورد نظر باشند.

- حرفه برنامه‌ریزی شهری / منطقه‌یی ایجاد میکند که برنامه‌های توسعه محلی را برای مردم، با مردم و میان مردم تدوین و اجرا کرد. برنامه‌ها نه در خدمت به سرمایه، بلکه با اتکا بر سرمایه، به نفع مردم بومی و جذب جمعیت مولد بیشتر به منطقه تدوین و عملیاتی شوند. ارتقای آگاهی مدیریتی و تخصصی با محوریت مدیران، برنامه‌ریزان و تصمیم‌سازان در این زمینه بسیار اساسی است.

- ارزشهای فرهنگی و اجتماعی محلی (شهری/منطقه‌یی) از اجزاء اصلی فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی خردورزانه و دمکراتیک هستند. از اینرو، لازم است به خواسته‌ها و ارزشهای بومی و محلی در این فرایند و در نتیجه زمینه‌سازی جلب و جذب سرمایه‌های انسانی و غیرانسانی تأکید ویژه‌یی صورت پذیرد.

- برای تقویت جامعه مدنی و دولت مردمی شهری^۱ که لازمه اقتدار و توسعه پایدار محلی و ارتقای جایگاه و موقعیت فراملی و فرامنطقه‌یی جزایر است، نه تنها باید نظرات شهروندان شنیده شود؛ بلکه آنها باید از دلایل منطقی پشت هر برنامه نهایی مصوب آگاه باشند.

بعنوان مثال، برای کمک به تحقق برنامه‌های توسعه محلی در مجموعه جزایر خلیج فارس از راه این نمودار، میتوان پیشنهادهای دیگری را مورد توجه قرار داد:

- مطالعه کارشناسی، طراحی و تنظیم برنامه‌یی بلندمدت، جامع و با نگاهی کارآمد به تحولات منطقه و جهان برای مجموعه جزایر ایرانی خلیج فارس؛ بنحوی که فصول آن با وضعیت موجود کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و هویت آنها انطباق داشته باشد. در این برنامه بر مطالعه کارشناسی و دقیق بنیادها و زیرساختهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی جزایر بجای پرداختن به معلولها تأکید میشود. شناخت وضع موجود در این سند جامع راهبردی، امکان تدوین راهبردها را بر پایه واقعیهی محلی و فرامحلی فراهم می‌آورد و بطور بالقوه حاوی پروژه‌ها و طرحهای عملیاتی برای توانمندسازی و ارتقای بهره‌وری محلی آنهاست. همه طرحهای کوتاه و میان‌مدتی که در ادامه آمده‌اند، بصورت همزمان قابل اجرا و پیگیری هستند.

- مدیریت آموزش محور، یکی از اصول مهم در این سند است. اساساً مدیریت و نظارت مردمی نیازمند تقویت سطح آگاهی و بینش مردم نسبت به همه نیازها، امور و تدبیر آنهاست. آموزش و دسترسی آزاد به اطلاعات، بویژه از راه شبکه‌های مردم نهاد، راهی مطمئن و پایدار برای توسعه و رونق منطقه است.

- از آنجایی که از مهمترین بسترهای تحقق رشد و توسعه پایدار در هر جامعه‌یی، وجود عدالت و امنیت است (فنی و دوبران، ۱۳۸۹: ۷۹-۱۰۲). از اینرو، یکی از برنامه‌های عملیاتی مهم ذیل سند جامع راهبردی، برنامه تأمین امنیت اجتماعی و اقتصادی در این جزایر است.

- تدوین برنامه مالی برای اجرای مطلوب برنامه‌های محلی با هدف رشد و شکوفایی اقتصادی جزایر با تأکید بر: ایجاد و تقویت نهادهای غیردولتی برای استفاده از پتانسیلهای ساکنین؛ تشکیل بانک داده‌ها و منابع محلی برای شناخت و ارزیابی ظرفیتهای اقتصادی و تجاری جزیره؛ صرفه‌جویی‌های اقتصادی از راه هماهنگیهای بخشی و برنامه‌یی.

۱. مدیریت شهری، شامل مجموعه شهرداری و شورای شهر و سازمانهای تابعه است.

مقاله

- اجلاالی، پرویز؛ «نظریه برنامه‌ریزی وکالتی: معرفی و نقد»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره پنجم، ۱۳۸۹، ص ۱-۱۴.
- بشاش کنزق، رسول؛ «کتیبه صخره‌یی جزیره خارگ»، فصلنامه مطالعات خلیج فارس، سال دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۹۵.
- رضازاده، راضیه و همکاران؛ «نقش رویکرد دارایی مبنا در توسعه پایدار محلی (مطالعه موردی: امامزاده حسن تهران)»، فصلنامه باغ نظر، شماره ۲۵، سال دهم، ۱۳۹۲، ص ۳۹-۴۸.
- صرافی، مظفر؛ «شهر پایدار چیست؟»، مجله مدیریت شهری، شماره چهارم، ۱۳۷۹، ص ۶-۱۳.
- فنی، زهره؛ دویران، اسماعیل؛ «برنامه‌ریزی مردم‌محور (مشارکتی) در مقیاس خردشهری (محلّه)، نمونه موردی: اسلام آباد زنجان»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹۸، ۱۳۸۹، ص ۷۹-۱۰۲.
- فنی، زهره؛ صارمی، فرید؛ «رویکرد توسعه محله‌یی در کلانشهر تهران: محله بهار در منطقه ۷»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره سوم، ۱۳۹۲، ص ۳۵-۵۶.
- فنی، زهره؛ صادقی، یدالله؛ «توانمندسازی حاشیه‌نشینان در فرایند بهسازی و نوسازی بافت فرسوده شهری»، فصلنامه آمایش محیط، سال دوم، شماره هفتم، ۱۳۸۸؛ ص ۵۷-۷۳.
- فنی، زهره؛ «دولت شهر پایدار در گرو مدیریت پایدار محلی»، ماهنامه شهرداریها، سال دوازدهم، شماره ۱۰۷، ۱۳۹۱، ص ۸-۱۴.
- _____؛ «فضا، مقیاس و جهانی‌شدن: با تحلیل تئوری شبکه‌کنشگران (ANT)»، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی‌شدن، دوره چهارم، شماره دوازدهم، پاییز ۱۳۹۲؛ ص ۶۹-۸۲.
- کیانی، داوود؛ «فرهنگ جهانی، اسطوره یا واقعیت»، فصلنامه مطالعات ملی، سال سوم، شماره دوم (پیاپی دهم)، زمستان ۱۳۸۰، ص ۲۱-۲۹.
- محمدی کنگرانی، حنا و همکاران؛ «بررسی شبکه همکاری میان نهادهای دولتی و مردمی در اجرای

- باید بپذیریم تا زمانی که توسعه محلی/منطقه‌یی در کشور از قید الفاظ و شعار خارج نشود و مشارکت معنادار مردمی در فضایی غیرسیاسی رشد نکند و نیز آموزشهای لازم کاربردی برای مردم و برنامه‌ریزان در سطح محلی ارائه نشود و همچنین منابع مالی، بعنوان پشتوانه مهمی برای اجرای برنامه‌های توسعه‌یی به خدمت گرفته نشود و حقوق شهروندی جنبه عینی و عملی به خود نگیرد، حرکت بسوی توسعه محلی این جزایر بی‌معنا و بی‌نتیجه خواهد بود.

منابع فارسی کتاب

- آزادبخت، بهرام؛ ارمغان، سیمین؛ جغرافیای خلیج فارس، تهران: آبیژ، ۱۳۸۸.
- رابرتسون، رونالد؛ جهانی‌شدن، ترجمه کمال پولادی، تهران: نشر ثالث و مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدنها، ۱۳۸۰.
- طبرسا، نقی؛ جزایر سه‌گانه ایرانی در خلیج فارس: پژوهشی تاریخی - حقوقی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، ۱۳۹۰.
- فنی، زهره؛ توسعه، جهانی‌شدن و پایداری، تهران: مرکز ملی جهانی‌شدن، چاپ دوم، ۱۳۹۳.
- کریمی، نصرالله؛ پاریسیان: پاسبان خلیج فارس، تهران: انتشارات همسایه، ۱۳۹۱.
- مارکوس، پیترو؛ کنولی، جیمز و همکاران؛ در جستجوی شهر عدالت‌محور: بحثهایی در نظریه و تجربه شهری، ترجمه هادی سعیدی رضوانی و محبوه کشمیری، تهران: مؤسسه نشر شهر (سازمان فرهنگی-هنری شهرداری تهران)، ۱۳۹۲.
- مطوف، شریف؛ «مشارکت و ترویج نگرش محله‌یی در مدیریت شهری (محله‌های تهران)»، مجموعه مقالات همایش توسعه محله‌یی: چشم‌انداز توسعه پایدار، تهران: شهرداری تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات امور اجتماعی و فرهنگی، اسفند ۱۳۸۳.

Zed Books, 2008.

- Robinson, Jennifer, Global and world cities: A view from off the map, International Journal of Urban and Regional Research: 26 (3), Sep 2002, PP: 531-554.

- Smith, Michael P., Transnational Urbanism: Locating Globalization, Blackwell Pub, 2001.

- UNEP, Overview on Land-based Sources and Activities Affecting the Marine Environment in the ROPME, Sea Area. UNEP/GPA Coordination Office & ROPME, 1999.

- UNEP, Global Environmental Outlook, London and New York, Earth scan, 2002.

- Wyly, Elvin: The Sense of Place, Urban Studies (200), Cities (Nov. 13), 2008.

پروژه‌های آبخیزداری و نقش آن در کاهش فرسایش خاک (مطالعه موردی، دهستان برنطین هرمزگان)، فصلنامه پژوهش‌های فرسایش محیطی، شماره نهم، بهار ۱۳۹۲، ص ۹۱-۱۰۷.

- _____؛ «ترسیم و تحلیل شبکه اعتماد میان شاغلین بخش گردشگری با استفاده از رویکرد تحلیل شبکه‌بی (مطالعه موردی: روستای طبل / جزیره قشم)»؛ پژوهشنامه فرهنگی هرمزگان، دوره چهارم، شماره ۸ هفتم و نهم، ۱۳۹۰، ص ۱۰۵-۱۱۷.

- نجفی افرا، مهدی؛ سی بورودور، پاتریس؛ «مطالعه تطبیقی در مواجهه جهان اسلام با جهان محلی گرایبی»؛ فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، دوره پنجم، شماره چهاردهم، بهار ۱۳۹۳، ص ۸۳-۱۰۸.

منابع انگلیسی

- Castells, M., Communication, power and counter-power in the network society, International Journal of Communication 1(1), 2007, pp: 238-266.

- Barton, H. et al Shaping Neighborhoods: A guide for health, sustainability and vitality, London and New York: Spon Press, 2003.

- Hamilton M., Integral City, New society publishers, Canada, 2008, pp: 1-52.

- Kent, Ethan, Place making and Preservation, Annual Meeting of the National Trust for Historic Preservation, Washington, DC, 2010, Available in: <http://www.pps.org/staff/ekent/>.

- Mohammadi Kangarani. H. and Others, Social Impact Assessment of Dam Project Using Network Analysis Method: A Case of Tutang Village, Hormozgan Province, International Bulletin of Water resources & Development, Vol.(II), No.04, Spring 2014, PP: LVI.

- New Webster Encyclopedia Dictionary, 11 Edition, available in: www.Merriam-websterCollegiate.com.

- Pieterse, Edgar, City Futures, London & New York

منابع اینترنتی

- بیانیه بیستمین اجلاس معاونان اجتماعی-فرهنگی کلانشهرهای کشور، مشهد: ۱۳۸۹، قابل دسترسی در:

<http://shahr.ir/fa/news1395> اردیبهشت ۱۳۹۵

- پرینوش، زهره؛ «ویژه‌نامه کیش»، ماهنامه شهر ما، بهمن ۱۳۸۱، قابل دسترسی در:

<http://shahr.ir/fa/new1395> اردیبهشت ۱۳۹۵

- پارساپور، روزه؛ جغرافیای دریای پارس (خلیج فارس)، ۱۳۹۲، قابل دسترسی در:

<http://www.persiangulfstudies.com>

<http://shahr.ir/fa/new1395> اردیبهشت ۱۳۹۵

- وب سایت قشم؛ قابل دسترسی در:

<http://www.qeshm.ir>